कक्षा आठ र नौका नेपाली पाठ्य पुस्तकमा समाविष्ट कथा विधाको तुलनात्मक अध्ययन

शम्भु बहादुर कुँवर
दोस्रो वर्षको परीक्षा क्रमाङ्क ४१३००७८/२०६८
त्रि.वि.वि. दर्ता नं. ९-२-५९-२०५-२००२

त्रिभुवन विश्व विद्यालय शिक्षा शास्त्र सङ्काय नेपाली भाषा शिक्षा विभाग अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको शोधपत्र (नेपा. शि.५९८) पाठ्यांशको प्रयोजनका लागि प्रस्तुत

शोधपत्र

२०६९

टीकापुर बहुमुखी क्याम्पस
नेपाली भाषा शिक्षा विभाग
टीकापुर, कैलाली

त्रिभुवन विश्व विद्यालय
टीकापुर बहुमुखी क्याम्पस टीकापुर, कैलाली

शोध निर्देशकको सिफारिस पत्र

नेपाली भाषा शिक्षा विभाग अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको नेपाली भाषा शिक्षा विषयको नेपा.शि. ५९८ पाठ्यांशको प्रयोजनार्थ प्रस्तुत **कक्षा आठ र नौका नेपाली पाठ्य पुस्तकमा समाविष्ट कथा विधाको तुलनात्मक अध्ययन** शीर्षकको शोधकार्य शोधार्थी श्री शम्भु बहादुर कुवँरले मेरा निर्देशनमा तयार पार्नु भएको हो । निकै परिश्रमका साथ तयार गर्नु भएको प्रस्तुत शोध अध्ययनबाट म पूर्ण रूपमा सन्तुष्ट रहेको छु र यसको मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

उप-प्रा. तिलकदेव गिरी
शोध निर्देशक
टीकापुर बहुमुखी क्याम्पस
टीकापुर, कैलाली

मितिः २०६९/०६/२१

कृतज्ञता ज्ञापन

प्रस्तुत **कक्षा आठ र नौका नेपाली पाठ्य पुस्तकमा समाविष्ट कथा विधाको तुलनात्मक अध्ययन** शीर्षकको शोधपत्र स्नातकोत्तर तह एम. एड. दोस्रो वर्ष प्रयोजनका लागि तयार पारिएको छ । यस शोध कार्य सम्पन्न गर्न विभिन्न कठिनाइहरू सामना गर्नु पऱ्यो । वास्तवमा शोध कार्य आफैंमा जटिल हुँदो रहेछ । एक्लैले गर्न प्रायः असम्भव नै हुँदो रहेछ । यस शोध कार्य गर्दा विभिन्न व्यक्ति, संस्थाहरूको सहयोग प्राप्त भयो । सर्वप्रथमतः यस शोध कार्यको चयनदेखि अन्तिम रूप दिंदासम्म निरन्तर हौसला र प्रेरणामूलक मार्गदर्शन गर्नु हुने टीकापुर बहुमुखी क्याम्पसका उप-प्राध्यापक एवम् शोध निर्देशक तिलक देव गिरीप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । यसैगरी वात्सल्यमय सुझाब, सल्लाह प्रदान गर्नु हुने आदरणीय गुरूहरू उप-प्राध्यापक लय प्रसाद खतिवडा र धनकृष्ण उपाध्यायज्यू प्रति नतमस्तक रही कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । अध्ययनका क्रममा विभिन्न विद्यालयबाट सूचना प्रदान गरी सहयोग गर्नु हुने प्रधानाध्यापक, शिक्षकहरूप्रति धन्यवाद दिनु मेरो कर्तव्य ठान्द छु । यसैगरी सत्यतथ्य सूचना उपलब्ध गराउने विद्यार्थी भाइबहिनीहरूलाई पनि स्मरण गर्न चाहन्छु । अध्ययन कार्यमा जस-जसका पुस्तकहरू अध्ययन गरियो ती पुस्तकका लेखकहरूप्रति पनि कृतज्ञ छु ।

अध्ययन कार्यमा हौसला प्रदान गर्नु हुने विज्ञजन, सामग्री जुटाउन सहयोग गर्नु हुने इच्छुक मित्रहरूलाई पनि धन्यवाद दिन चाहन्छु । यसैगरी हर क्षणमा सदासय व्यक्त गर्न हुने मेरा परिवारका सदस्यहरूप्रति पनि यथोचित श्रद्धा व्यक्त गर्न चाहन्छु । शोध कार्यमा निरन्तर साथ दिने मेरी जीवन सङ्गिनी बसन्ती कुँवरलाई पनि विशेष धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

अन्त्यमा टङकन कार्यमा रातदिनै सहयोग पुऱ्याउने मल्टिपल बुक्स एण्ड स्टेशनरी टीकापुरका पृथ्वी राज ढुङ्गाना, विकास चौधरी र मिन रतौयालाई धन्यवाद दिन चाहन्छु

मिति २०६९/०६/२१

शम्भु बहादुर कुँवर

शोधार्थी

शोधसार

शोधशीर्षक : **कक्षा आठ र नौका नेपाली पाठ्य पुस्तकमा समाविष्ट कथा विधाको तुलनात्मक अध्ययन**

शोधार्थी : शम्भु बहादुर कुवँर

शोध निर्देशक : उप प्रा. तिलकदेव गिरी

विभाग/क्याम्पस : नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, टीकापुर बहुमुखी क्याम्पस, टीकापुर कैलाली

शैक्षिक शत्र : २०६८/०६९

पृष्ठ संख्या : १०+६९+११

अध्याय : ५

यस शोध अध्ययनको शोध शीर्षक कक्षा आठ र नौमा समाविष्ट कथाहरूको तुलनात्मक अध्ययन रहेको छ । यस शीर्षकलाई नै समस्याका रूपमा लिई समाविष्ट कथाहरू पाठ्यक्रम अनुरूप छन्, छैनन् । कथाको विषयवस्तु सान्दर्भिक छ, छैन । विषयवस्तु र अभ्यासले भाषिक सिपका सुनाइ, बोलाइ, पढाइ र लेखाइ सिपको समानुपातिक रूपमा विकास गराउन सक्छन् सक्दैनन् ? कथाका संरचना र आयाम उपयुक्तता कस्तो छ ? कथाहरू विद्यार्थीको रूचि र स्तर अनुरूप छन्, छैनन् भन्ने जस्ता कुराहरूमा अध्ययन केन्द्रित छ ।

यस शोध अध्ययनको क्षेत्र टीकापुर क्षेत्र वरपरका १० वटा विद्यालय रहेका छन् । यी विद्यालयका विद्यार्थी र शिक्षकहरू जनसङ्ख्याका रूपमा छन् । सोही जनसङ्ख्याबाट प्रतिनिधिमूलक नमुना छनोटमा ५ वटा विद्यालयका ५० जना विद्यार्थी र १० जना विषय शिक्षकलाई लिइएको छ । यिनै सूचकबाट प्राप्त सूचना र पुस्तकालयीय अध्ययनका आधारमा अध्ययनको निष्कर्षमा पुगिएको छ । शोध अध्ययन कथाका अभ्यास, आयाम, संरचना, विषयवस्तु र विद्यार्थीको स्तर तथा रूचि आदि कुराको परीक्षणमा सीमित छ । शोधका उद्देश्यहरू निम्न लिखित रहेका छन् :

- कक्षा आठ र नौका पाठ्य पुस्तकमा समाविष्ट कथा विधाको पाठ्यक्रम अनुरूपता पहिचान गर्नु,
- उक्त कथाहरूको संरचना र तिनका अभ्यासहरूको उपयुक्तता पहिल्याउनु,

- उक्त कथाहरूको छनोट र स्तरणगत उपयुक्तता पहिल्याउनु,
- भाषिक सिप विकासका दृष्टिले कथाको उपयुक्तताको आकलन गर्नु ।

शोध अध्ययन वर्णनात्मक छ मूलतः गुणात्मक ढाँचामा आधारित छ । उद्देश्य अनुरूप निर्माण गरिएका सामग्री पूर्व परीक्षण पछि सम्बन्धित स्थलमा गई कार्यान्वयन गरिएको छ ।

शोधलाई पाँचवटा अध्यायमा विभक्त गरिएको छ । शोधलाई अध्ययन एकमा शीर्षक, दुईमा सैद्धान्तिक परिचय, तिनमा कथाको पाठ्यक्रम अनुरूपता, चारमा कथाको व्याख्या विश्लेषण र पाँचमा उपसंहार रहेका छन् । शोध अध्ययनको अन्त्यमा कथा पाठ्यक्रमको क्रम अनुरूप नभएको, कथाको विषयवस्तुमा विविधताको कमी, विषयवस्तु र अभ्यासले सुनाइ र बोलाइमा कम जोड दिइएको, कथा सबै विद्देयार्थीको स्तर र रूचि अनुरूप नभएको, व्याकरण र सिर्जनात्मक अभ्यासमा प्रयोगपरक र व्यवहारिकताको कमी, कथाको संरचना र आयाम एकनासका नभएका निष्कर्ष प्राप्त भयो ।

निष्कर्षलाई ध्यानमा राखि पाठ्यक्रम र पाठ्य पुस्तकको क्रम मिलाउनु पर्ने, कथाका विषयवस्तुमा विविधता ल्याउनु पर्ने, अभ्यासमा सुनाइ र बोलाइमा जोड दिनु पर्ने, कथा विद्यार्थीको रूचि स्तर अनुरूप बनाउनु पर्ने, व्याकरण र सिर्जनात्मक अभ्यासलाई प्रयोगपरक र व्यवहारिक बनाउनु पर्ने, संरचनागत र आयामगत उपयुक्तता भएका कथा पाठ्य पुस्तकमा राख्नु पर्ने सुझाबहरू प्रस्तुत गरिएको छ ।

शोध अध्ययनको मुख्य उपलब्धिका आधारमा कथाका कमीकमजोरीहरू पहिचान गरी उपयुक्त सुझाब प्रस्तुत गरिएको छ । कथाहरूलाई छनोट गर्दा विविधतापूर्ण विषयवस्तु, उपयुक्त आयाम, संरचना, रूचिपूर्णता, अभ्यास र भाषिक सिपलाई ख्याल गर्नु पर्ने सुझाब दिइएको छ ।

अन्त्यमा शोधको शैक्षिक प्रयोजन र भावी अध्येयताका लागि सम्भावित शीर्षकहरू दिइएको छ । सन्दर्भ सामग्रीलाई ए.पि.ए. पद्धति अनुरूप प्रस्तुत गरिएको छ । शोधको मूल भागमा राख्न नसकिएका सामग्रीलाई परिशिष्टमा राखिएको छ । अन्त्यमा शोधार्थीको वैयक्तिक विवरण पनि राखिएको छ ।

विषय सूची

पृष्ठ सङ्ख्या

अध्याय : एक - शोध परिचय		**१-१२**
१.१	शोध शीर्षक	१
१.२	शोधको प्रयोजन	१
१.३	समस्या कथन	१
१.४	शोधको उद्देश्य	२
१.५	पूर्वकार्यको समीक्षा	३
१.६	अध्ययनको औचित्य	८
१.७	शोधकार्यको सीमा	९
१.८	अध्ययन विधि	१०
	१.८.१ तथ्याङ्कको स्रोत	१०
	१.८.२ जनसङ्ख्या	१०
	१.८.३ प्रतिनिधि नमुना	१०
	१.८.४ सामग्री निर्माण	१०
	१.८.५ पूर्व परीक्षण	११
	१.८.६ तथ्याङ्क सङ्कलन	११
	१.८.७ विश्लेषण र व्याख्या	११
१.९	पारिभाषिक शब्दहरू	११
१.१०	शोधपत्रको रूपरेखा	१२
अध्याय : दुई - कथाको सैद्धान्तिक परिचय		**१३-२७**
२.१	कथाको परिभाषा	१४
२.२	कथाका तत्त्वहरू	१६
	२.२.१ कथावस्तु	१८
	२.२.२ कथोपकथन	१८

२.२.३ चरित्र चित्रण १९
२.२.४ परिवेश १९
२.२.५ उद्देश्य १९
२.२.६ भाषाशैली २०
२.२.७ दृष्टिविन्दु २०
२.३ कथाको वर्गीकरण २०
२.३.१ विषयका आधारमा २२
२.३.२ उद्देश्यका आधारमा २२
२.३.३ शैलीका आधारमा २३
२.४ कथाको अन्य विधासँगको सम्बन्ध २४
२.४.१ कथा र कविताको सम्बन्ध २४
२.४.२ कथा र उपन्यासको सम्बन्ध २५
२.४.३ कथा र नाटकको सम्बन्ध २५
२.४.४ कथा र निबन्धको सम्बन्ध २५

अध्याय : तिन - कथाको संरचना र पाठ्यक्रम अनुरूपताको अध्ययन २८-४६

३.१ कथाको संरचनाको विश्लेषण २८
३.१.१ कक्षा आठका कथाहरूको संरचना २८
३.१.२ कक्षा नौका कथाहरूको संरचना ३३
३.२ कथाको आयामका आधारमा विश्लेषण ३६
३.२.१ कक्षा आठका कथाको आयामगत विश्लेषण ३६
३.२.२ कक्षा नौका कथाको आयामगत विश्लेषण ३८
३.३ कथाहरूको पाठ्यक्रम अनुरूपता ४०
३.३.१ कक्षा ८ का कथाहरूको पाठ्यक्रम अनुरूपता ४०
३.३.२ कक्षा नौका कथाहरूको पाठ्यक्रम अनुरूपता ४२
३.४ विषयवस्तुको क्षेत्र ४३
३.४.१ लोक कथा ४४
३.४.२ ऐतिहासिक कथा ४४

३.४.३ बाल मनोवैज्ञानिक कथा ४५
३.४.४ पौराणिक कथा ४५
३.४.५ नीतिकथा ४६
अध्याय : चार - कथाको अध्ययन तथा विश्लेषण ४७-६५
४.१ कक्षा आठका कथाहरुको भाषिक सिप र अभ्यासहरूको अध्ययन ४७
४.२ कक्षा नौका कथाका अभ्यास खण्डको विश्लेषण ५४
४.३ विद्यार्थीको रूचि र स्तर अनुरूप कथाको विश्लेषण ५९
अध्याय : पाँच - निष्कर्ष र सुझाब ६६-६९
५.१ निष्कर्ष ६६
५.२ सुझाबहरू ६७
५.३ शैक्षणिक प्रयोजन ६८
५.४ भावि अनुसन्धानका लागि सम्भावित शीर्षकहरू ६९
सन्दर्भ सूची
परिशिष्टहरू

तालिका सूची

पृष्ठ सङ्ख्या

तालिका : १	कथा र अन्य विधाको तुलना	२६
तालिका : २	पाठ्यक्रम र पाठ्य पुस्तकमा कथा विधाको प्रस्तुतिक्रम	४१
तालिका : ३	पाठ्यक्रम र पाठ्य पुस्तकमा कथा विधाको प्रस्तुतिक्रम	४२
तालिका : ४	खसीको तौल कथा र अभ्यासको विश्लेषण	४९
तालिका : ५	मनु कथा र अभ्यासको विश्लेषण	५०
तालिका : ६	उपमन्युको परिक्षा कथा र अभ्यासको विश्लेषण	५१
तालिका : ७	घरझगडा कथा र अभ्यासको विश्लेषण	५२
तालिका : ८	नुनको सोझो कथा र अभ्यासको विश्लेषण	५३
तालिका : ९	शिशिर र वसन्तको कथा र अभ्यासको विश्लेषण	५५
तालिका : १०	भविष्य निर्माण कथा र अभ्यासको विश्लेषण	५७
तालिका : ११	खडगबहादुर कथा र अभ्यासको विश्लेषण	५८
तालिका : १२	कक्षा आठका कथाको रूचिपूर्णता सम्बन्धमा शिक्षक र विद्यार्थीको प्रतिक्रिया	६०
तालिका : १३	कक्षा आठका कथाको विषयवस्तु र संरचनागत उपयुक्तताका सम्बन्धमा शिक्षकको प्रतिक्रिया	६१
तालिका : १४	कक्षा नौका कथाको रूचिपूर्णता सम्बन्धमा शिक्षक र विद्यार्थीको प्रतिक्रिया	६३
तालिका : १५	कक्षा नौका कथाको विषयवस्तु र संरचनागत उपयुक्तताका सम्बन्धमा शिक्षकहरूको प्रतिक्रिया	६४